

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht
Administratie: Ir. C. L. Temminck Groll, secr. der vereniging,
Vijverlaan 25, Driebergen

Gironummer penningmeester Oud-Utrecht: 575520

TWEE EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 9 / SEPTEMBER 1959

EXCURSIE NAAR MONTFOORT

Het bestuur van de vereniging Oud-Utrecht nodigt de leden uit tot het deelnemen aan een excursie naar Montfoort op *zaterdag 3 oktober*. Vertrek 's middags om 2.00 uur van het Janskerkhof. Terug in Utrecht omstreeks half 6.

Kaarten afhalen bij de Ned. Handel Maatschappij, Janskerkhof, à f 2,— per persoon, inclusief thee. Deelnemers, die op eigen gelegenheid reizen betalen f 0,50. Wie schriftelijk kaarten bestellen wil, kan dat doen door overschrijving van het verschuldigde bedrag op giro 575520 ten name van de penningmeester van Oud-Utrecht.

Namens het bestuur:

Ir. J. D. M. BARDET, *voorzitter.*

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL, *secretaris.*

N.B. Tijdens de excursie van 11 juli heeft een der leden een Kompas-toeristenkaart achtergelaten; deze berust bij de secretaris.

MONTFOORT

Het stadje Montfoort is ontstaan bij een in de twaalfde eeuw gesticht kasteel. Het kasteelterrein, in de 19de eeuw met een Rijkstuchtschool bebouwd, is duidelijk te herkennen en wordt aan de stadszijde gemarkeerd door een massaal laat-middeleeuws poortgebouw. Van de stads-ommuring bestaan nog fragmenten aan de zuidzijde nabij de provinciale weg, welke indertijd is aangelegd op de plaats van de stadsgracht. Bij deze muurresten bevindt zich een voor enige jaren gerestaureerde molen.

Aan de noordzijde treft men naast elkaar de IJsselpoort en het stadhuis aan; beide zijn in opzet nog 15de of 16de eeuws, maar door de vorige-eeuwse verbouwingen is van de oorspronkelijke vormen weinig meer te zien. Het complex bevatte een Oudheidkamer; momenteel is de verzameling echter niet te bezichtigen.

Montfoort

*Voorm. Commanderie van St. Jan
Overwelfde galerij langs binnen-
plaats.*

De fraaie, pseudo-basilicale kerk — waarvan de toren kortgeleden werd gerestaureerd — dateert van omstreeks 1500. Pal ten oosten daarvan ligt de voormalige Commanderie van de Orde van St. Jan, waarvoor we in het bijzonder de aandacht willen vragen. Het complex werd in 1544 gesticht ¹⁾ en vertoont een merkwaardige mengeling van gotische hoofdvormen en vroeg-rennaissance detaillering. De kapel is als korenpakhuys en -maalterij in gebruik, daarnaast ligt een alleraardigst kloostergangetje, dat via een grote poort weer met de straat is verbonden. Het verkeert helaas in zeer bouwvallige staat.

Nog bouwvalliger — en het is daarom van belang er nog eens de aandacht op te vestigen! — is het voormalig Oudemannenhuis. Dit is een gotisch gebouw, waarin men een woongedeelte en een kapel onderscheiden kan, en dat nu wordt gebruikt als steenkoolmagazijn.

C.L.T.G.

¹⁾ M. Schoengen, *Monasticon Batavum*, II, blz. 88.

EEN HUIS EN ZIJN BEWONERS

Breestraat 24, Amersfoort

Van 1906-ultimo oktober 1924 bewoonde ik te Amersfoort het perceel Breestraat 24, gelegen naast no. 22, waar mijn drukkerij gevestigd was. Ofschoon mijn voorganger, de heer A. J. Michielsen, toen hij in 1897/'98 zijn drukkerij van de Krommestraat naar de Breestraat overbracht, het perceel no. 24 aan de achterzijde had doen verbouwen, maakte de voorgevel toch een min of meer statige indruk en bezat de voorzijde van het huis nog zijn oorspronkelijke indeling. Ter linker- en rechterzijde van de met bij afwisseling witte en zwarte marmeren tegels belegde vestibule daalde men langs een marmeren trapje vier treden naar beneden, zoals dit in meer oude huizen in de Muurhuizen het geval is. Na nog een paar meter marmeren

gang kwam men in de achterkamer. Vóór 1897 moet zich nog links daarvan een zijkamer hebben bevonden, welke na de verbouwing vermoedelijk vergroot is.

Toen ik het pand kocht, waren de voorkamers voor het bedrijf in beslag genomen, evenals een kamer op de verdieping. Nadat mijn drukkerijgebouw na enige tijd aanmerkelijk was vergroot, kon ik deze kamers vrijmaken en redde ik toen het huis vermoedelijk van de snelle ondergang, waartoe een stadswoning, waarin zich een industrie genesteld heeft, ten enenmale is gedoemd.

Ofschoon de voorgevel, zoals driekwart eeuw terug te doen gebruikelijk was, met cement was besmeerd om deze een cachet als zijnde opgebouwd van natuursteen te verschaffen, en de gevel daardoor niet meer in de oorspronkelijke staat verkeerde, trof deze toch door zijn juiste proporties, hoge voordeur en ramen en de fraaie omlijsting van de dakkapel, welke door twee in hout gebeeldhouwde dollijnen ter weerszijden werd ondersteund. Boven het trapje in de vestibule bevond zich een wapenschild met paarlenkroon, waarvan helaas het vroeger daarop voorkomende wapen is afgehakt, zoals dit in de franse tijd was verordonneerd. Het is omgeven door à jour bewerkte arabesken. De rechter kamer bezit nog een fraai stucplafond in het genre

van die, helaas te veel overkalkte, welke in het gemeentehuis voorkomen. En dat klopt ook wel, want het perceel Breestraat 24 is blijkens de nog op enkele dakvorsten voorkomende „trotseerloodjes” — dat zijn loden plaatjes welke de koppen van de door het lood op de vorsten heengeslagen spijkers weder afdekken en welke tevens een loodgieterseembleem benevens de initialen van de loodgieter en een jaartal dragen — gesticht in 1773-1774.

In het Museum Flehite bevindt zich een foto van de Breestraat omstreeks 1860, waarop deze gevel voorkomt, doch daar hier de O.L.Vr. toren hoofddoel was, geeft zij deze helaas sterk verkort weer.

Deze foto toont de gevel in zijn oude glorie. Een door twee engeltjes gesteund gebeeldhouwd wapenschild bekroont de voordeur, terwijl de nog aanwezige pilasters met rijk ornamentwerk zijn voorzien. De gevel heeft zijn oorspronkelijke baksteen en de ramen, ook die van de verdieping, schijnen van blinden te zijn voorzien. Ook de dolfijn aan een der zijden van de dakkapel is zeer goed waar te nemen. Deze kapel bevond zich, toen ik in 1910 eigenaar werd, evenals het dak, in slechte staat. Ik heb deze tegelijk met een deel van het dak in de oude vorm doen vernieuwen. Ook de dolfijnen waren door de staat van verveloosheid waarin zij verkeerden, sterk ingerot. Ik heb deze laten herstellen en gedurende de 35 jaar, dat ik dit huis bezat, voor verder verval getracht te waken.

Het eerst werd mij iets uit zijn historie bekend door wijlen de heer W. Croockewit W. Azn., het vroegere bestuurslid van Flehite. Deze bezat een paar oude koopacten, welke hij destijds had ontvangen van de zoon van een der bewoners, de latere notaris Ph. J. van der Werf te Joure. De oudste transportacte is van 27 maart 1704, verleden ten overstaan van notaris Joh. de Goyer te Amersfoort, waarbij vrouwe Elisabeth Clara Blaadtwaal, wonende op 't Huys Ten Hoorn buyten Gouda, weduwe van Jonckheer Hieronymus van Ysselt, overdraagt aan Frederic Barent van Benthon, gewese ritmeester: „seeckere Huysinge, Hoff en hofstede, staende en gelegen binnen deese stad op de Bredestraat, belend aan Francis van Dolre, wijncooper en Dirk Jansen, bombasiijnwercker”.

Jhr. mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt schrijft in „De voormalige ambachtsheerlijkheid Ysselt en de familie van dien naam” over Hieronymus, dat diens veelbewogen leven eindigde op 21 december 1702 met zijn terechtstelling op het schavot wegens majesteitsschennis. Hij was op het huis Ten Hoorn, dat zijn vrouw hem mee ten huwelijk had gebracht, in de loop van dit jaar gevangen genomen en door de drost van Holland, op 8 mei naar de Gevangenpoort te 's-Gravenhage overgebracht. Bij zijn verhoor op 17 mei deelde hij mede, dat hij zijn jonge jaren te Amersfoort had doorgebracht en daarna, van de rooms-katholieke religie zijnde, was opgevoed bij de paters Jezuïten te Emmerik. Na wederom een verblijf van een paar jaar besloot hij zich in de militie te begeven en was cadet in het regiment van Sobel en daarna gedurende zes jaar tot de vrede van Rijswijk van 1697 volontair in dat van de graaf van Warfuse. Des winters

De Breestraat te Amersfoort omstreeks 1860 met op de achtergrond de O.L. Vrouwetoren. Geheel rechts gedeeltelijk zichtbaar het pand no. 24, waarvan de gevel toen nog in oude glorie prijkte.

woonde hij bij zijn moeder te Amersfoort (Agatha Cools, tweede echtgenote van jhr. Cornelis van Ysselt) en het laatste jaar voor de vrede was hij gehuwd met juffr. Bledwel, met wie hij aanvankelijk op het huis Lambalgen woonde. Vandaar was hij vertrokken naar het huis Ten Hoorn buiten Gouda.

Sasse van Ysselt werd ervan verdacht in 1701 en 1702, toen er gevaar bestond, dat de republiek in oorlog zou geraken met Frankrijk en Spanje, aan de franse gezant te 's-Gravenhage, maarschalk Boufflers, en de Spaanse bevelhebber, markies De Bedmar, plannen te hebben voorgelegd om het Noorderkwartier van Noord-Holland, waar hij uit hoofde van zijn familierelatie tot de advocaat Cools te Hoorn goed bekend was, onder water te zetten, zodat het mogelijk zou zijn van de Zuiderzee uit naar het hart van het land te varen. Ofschoon zijn geestelijke volwaardigheid nog in het geding werd gebracht, bestond niet voldoende grond hem niet toerekeningsvatbaar te verklaren en werd hij op 21 december verklaard begaan te hebben „Crimen laesae Majestatis” en veroordeeld om „metten swaarde gestraft te werden”. Het vonnis is nog diezelfde dag aan hem voltrokken. Tegelijk deelde Jan Ferdinand Breemer hetzelfde lot. De scherprechter ontving voor zijn assistentie „de somme van twalfst Caroly-guldens tot twintigh stuyvers het stuck”.

Hieronymus van Ysselt, wonende tot Ysselt, was evenals het geslacht Van Ysselt rooms-katholiek. Hij huwde op 29 december 1695 te Woudenberg met Elisabeth Clara Bladtwaal. Hun huwelijk staat vermeld in het trouwboek van de gereformeerde kerk aldaar. Tot Elisabeths bezittingen behoorden het huis Oudenhorst, Klein-Oudenhorst en de boerderij Groot-Oudenhorst, alles met bijbehorende gronden. Eerst woonden zij op Lambalgen en daarna op het huis Ten Hoorn buiten Gouda, onder het gerecht van Bloemendaal. Het huis in de Breestraat blijkt dus niet door hen bewoond geweest te zijn. Bij de verkoop was het verhuurd aan ds. Christophorus Neander. Wellicht was het door vererving van zijn vader Corn. Janszoon van Ysselt in het bezit van Hieronymus gekomen. De 21e augustus 1713 woonde de weduwe weer op Oudenhorst, zij gaf toen last tot de verkoop van een huis met inboedel op de Dunne Bierkade te 's-Gravenhage, nagelaten door hun oom jhr Johan van Ysselt. Zij overleed op Ysselt in 1720.

Daarna schijnt het perceel in het bezit te zijn gekomen van burgemeester Dirk Loogen. Althans op 5 juli 1773 verkopen de kinderen en kindskinderen van Dirk Loogen, oud-burgemeester van Amersfoort, gehuwd met vrouwe Maria Catharina Neander, aan Justus Hooft van Huysduynen „een Huysinge voorzien van verscheydene kamers en vertrekken, zo beneden als boven met een open plaats en Tuyn daarachter, staande en gelegen binnen dese stadt Amersfoort aan de Bredestraat en achter uitkomende aan de stadssingel, aan de eene zijde belend door het perceel bewoond door mejuffrouw Reynier van Coevorden en aan de andere zijde door het tegelijk ver-

kochte perceel Huysinge met tuin daar agter staende mede binnen Amersfoort op de Breedestraat naast de voors. Huysingh, daar aan de andere zijde de straat schietende naar de Hellebrug toe".

Blijkbaar was Dirk Loogen gehuwd met een dochter van ds. Neander, die in 1704 het huis bewoonde. Dirk Loogen deed 26 november 1708 zijn intrede in de vroedschap door zijn verkiezing tot raad. Hij was een zoon van Anthony Loogen en Judith Van Domselaar en gedoopt 30 november 1684. In 1712 werd hij schepen en voor de eerste maal burgemeester in de periode 1721-'22, hetgeen hij periodiek bleef tot 1767. Op 26 november 1758 werd zijn vijftigjarige ambtsvervulling gevierd met een luisterrijke maaltijd in de regentenkamer van De Poth. Volgens Van Bemmelen werden toen alle heren van de regering derzelver stad op „pragtige wijze onthaalt".

De schoonvader van Loogen, ds. Christophorus Neander, werd te Varik beroepen in 1685, vervulde het predikambt te Sluis tot 1692 en kwam toen naar Amersfoort, waar hij 15 september 1720 overleed.

Loogens kinderen waren: Judith Elisabeth, gehuwd: 1) met Jacob Cramer van Veeren, waaruit Anna Lucia, gehuwd met Jan Thomas van Oorschoot, heer van Bunschoten en 2) met mr. Gijsbert Reitz, waaruit Johan Frederik en Dirk Anthoni. Verder Anna Lucia, gehuwd met ds. Cornelis Pieter Pronkert, predikant te Montfoort; Maria Catharina, gehuwd met Bartholomeus Bronsson, kapitein in het regiment van generaal-majoor Ruysch; Geertruida Theodora en Christiaan Anthoni.

Nog tien jaar na zijn feest bleef Loogen lid van de vroedschap. Ondanks zijn hoge leeftijd werd hij door zijn vrouw overleefd. Dirk Loogen was ongetwijfeld van Amersfoortse stam. Reeds in 1656 was een Aert Looghzen raad en Dirks vader Anthony was raad en secretaris in 1672. Deze overleed 4 september 1707.

De koper van het huis, of liever beide huizen — want ook het hoekhuis, waar later het drukkerijgebouw zou verrijzen, behoorde toen tot het complex — Justus Hooft van Huysduynen, behoorde tot een aanzienlijk r.k. Amersfoorts geslacht, dat nochtans op grond van zijn religie niet tot de vroedschap werd toegelaten. De blaffert van 1755 vermeldt Cornelis Hooft van Huysduynen als eigenaar van een perceel aan de Hoogeweg, Dr. Jordanus van Nieuwstraat 12. Hendrik bezat tal van huizen over de gehele stad verspreid en werd in dit bezit opgevolgd door vermoedelijk zijn zoon dr. Jacobus. Justus bezat naast het perceel in de Breestraat ook nog Muurhuizen 55, terwijl Hendrik Justus niet als huiseigenaar wordt vermeld. In 1860 stierf dit geslacht te Amersfoort uit.

Justus liet blijkbaar terstond het oude huis afbreken en door het thans nog bestaande perceel vervangen. Zijn wapenschild sierde de vestibule en de voorgevel. Hij was gehuwd geweest met een dochter uit een ander bekend Amersfoorts geslacht, namelijk Maria Agatha van Lielaar. Niet lang bleef hij eigenaar. Reeds in 1789 verkoopt hij als weduwnaar op 10 oktober aan mr. Hendrik Gerard Bor „zee-

kre twee huizen, staande annex den andere op de Breedestraat binnen deze Stadt, met de Paardestal en hetgeen daar verder bij behoort”.

Mr. Bor was gedoopt te Amersfoort 19 april 1756 en behoorde evenzo tot een der oudste amersfoortse geslachten. Reeds in 1445 vinden we een Geryt Borre als schepen, in 1629 een Casyn en in 1628 een Peter Bor als Cameraar. Ook Paulus Bor, de schilder en vermoedelijk ook de geschiedschrijver Pieter Bor behoorden tot dit geslacht.

In 1832 is zijn dochter Jacoba Barbara eigenares. Zij werd 10 november 1779 gedoopt als tweede kind uit het huwelijk van Henricus Gerardus en Maria Hooghart. Hij was een zoon van Arnoldus Bor, gedoopt Amersfoort 18 juli 1719, begraven in de St. Joriskerk 27 januari 1790 en gehuwd 5 juni 1753 met Gijsberta Scheerder, dochter van Hendrik en Catharina Wormland.

Arnoldus was het tweede kind van Hendrik Bor, lakenkoper te Amersfoort en aldaar gehuwd 7 mei 1715 met Joanna van Meerlo. Zij stierf na hem en werd 14 mei 1776 in de St. Joriskerk begraven.

Hendriks vader was Arend Bor, chirurgyn te Amersfoort, gehuwd met Martha Guyking, die 5 mei 1749 stierf.

Van diens vader Thomas, overleden vóór 1686, is weinig meer bekend dan dat hij een zoon was van Peter, wiens vrouw vermoedelijk Van Lysevoort heette. Diens vader Bor Jansz, die in 1577 tot „de treffelicxte” van de amersfoortse geslachten werd gerekend te behoren, was in 1579 regent van het St. Pietersgasthuis en gehuwd met Nellitgen Thonis. Zij legateerde 27 augustus 1623 een huis op het Havik met deszelfs inboedel aan haar zonen.

In 1837 komen de panden in bezit van mr. Gerrit Jan Godefridus van Bockom Maas, procureur. In 1851 en later is hij raadslid en wethouder. Deze liet het hoekhuis en de vermelde paardenstal, welke in de hoek tegen de Hellebrug stond, in dat jaar slopen. Ook in 1866 is hij nog eigenaar en daarna zijn erven, doch in 1871 wordt hij in zijn bezit opgevolgd door de aannemer Gerardus Theodorus Kampschreur. In 1876 verkoopt de weduwe van doctor Hendrik Adriaan Marinus van Walcheren haar bezit aan Jacobus Post c.s., zonder beroep, wonende te Amsterdam, die het weder op 15 maart 1883 overdraagt voor f 5500 aan Dirk van der Werf, opzichter bij de Rijkswaterstaat, uit wiens handen het op 1 juli 1897 overgaat aan Adrianus Jacobus Michielsen, die ernaast een drukkerij liet bouwen. Hij betaalde toen f 7500. Op 1 juli 1910 werden de percelen, drukkerijgebouw en woning welke ik aanvankelijk vanaf 1 september 1906 had gehuurd, door mij gekocht. Genealogische bijzonderheden omtrent de eigenaren na het jaar 1837 ontbreken mij helaas.

In 1948 droeg ik beide panden over aan Daniël Knuttel, de opvolger in mijn bedrijf, die reeds vanaf mei 1944 als huurder optrad. Na diens debacle werden beide percelen op 21 mei 1952 in veiling gebracht en gekocht door de heer H. Bouman te Hilversum.

Volgens mijn laatste indrukken holt thans het gesignaleerde pand door overbewoning wederom zijn ondergang tegemoet. Bij herhaling heb ik getracht bij de stedelijke overheid belangstelling voor dit huis te wekken. Ofschoon ik hierbij de steun ondervond van de plaatselijke monumentencommissie, schreef drs. Halbertsma mij, dat men van overheidswege geen daadwerkelijke steun tot behoud van deze oude burgemeesterswoning heeft kunnen verkrijgen.

S. W. MELCHIOR

EEN VERJAARSBEZOEK BIJ NICOLAAS BEETS

Het was in 1902 dat ik met drie vriendinnen het plan opvatte Nicolaas Beets op zijn 89e verjaardag te gaan gelukwensen. Ik vroeg belet en ontving het op 12 september gedateerde antwoord. „Het hem tegen morgen in den namiddag toegedacht bezoek zal prof. Beets zeer aangenaam zijn.”

Op 13 september schelden wij dus in de Boothstraat aan. Het dienstmeisje dat opendeed, schoot in een lach toen zij ons zag en vroeg: „Bent u de jonge dames?” Op onze verzekering: „Ja, wij zijn de jonge dames,” werden wij binnen gelaten.

Daar zagen wij mejuffrouw Aleide Beets, nog harder lachend, het hoofd buiten een kamerdeur steken en hoorden haar dezelfde vraag doen, door ons nogmaals bevestigd.

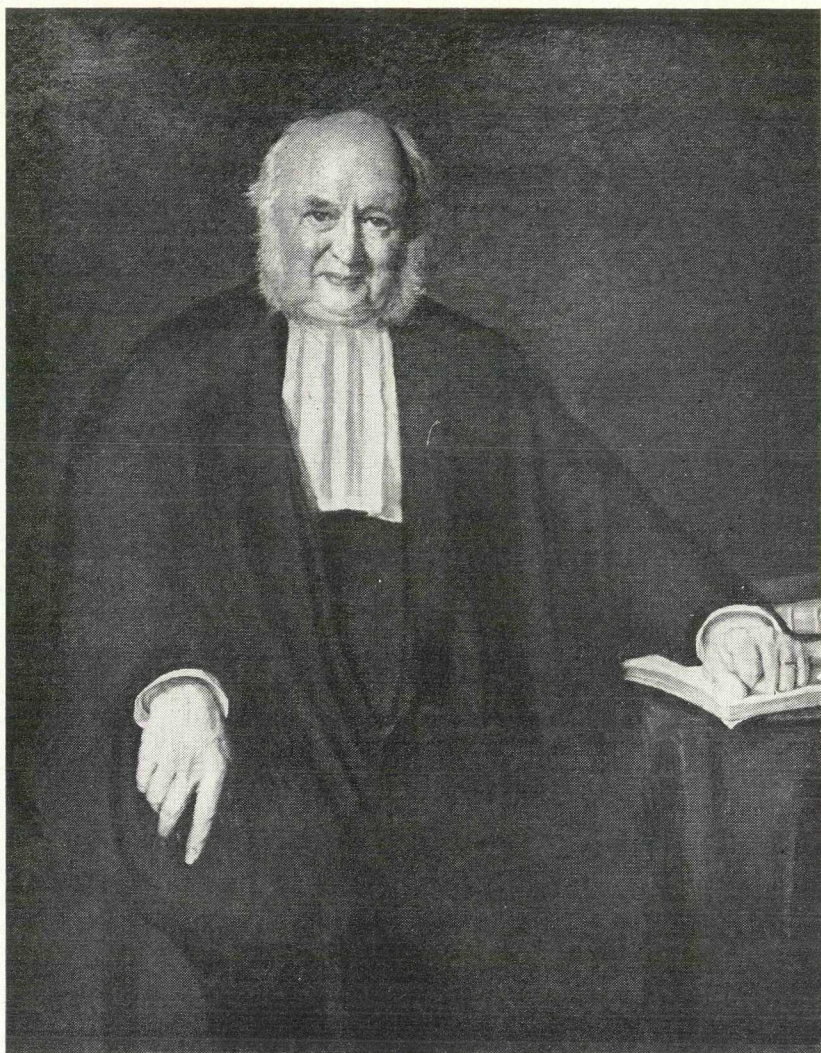
Hierop werden we in een kamer vol druk pratende bezoekers gelaten, de voorkamer der suite. Wij gingen door naar de achterkamer; in het midden stond een grote tafel, waar de hele familie 's avonds omheenzat. Bovenop een grote boekenkast prijkte de buste van Shakespeare.

Prof. Beets en mevrouw zaten er aan weerskanten van een tafeltje voor de tuinramen. Wij spraken onze gelukwensen uit en overhandigden onze bloemen. Prof. Beets pikte er een blauwe korenbloem uit en stak die in zijn knoopsgat.

Ik vertelde dat ik die ochtend ter ere van zijn verjaardag aan mijn leerlingen uit de Camera Obscura had voorgelezen, doch hierop kwam geen antwoord. Wel zei prof. Beets, toen ik vertelde bevriend te zijn met de vrouw van zijn kleinzoon dr. H. E. van Gelder, dat hij zich verheugde op de verwachte geboorte van hun eersteling (de tegenwoordige hoogleraar in de Kunstgeschiedenis J. G. van Gelder).

Toen we opstonden, vroeg prof. Beets: „Mag ik van jullie nog een kus hebben?” Aan dit verzoek werd voldaan. Bij het afscheid kregen wij van hem en van mevrouw elk een roos; deze stonden bij ieder van hen in een vaasje op het tafeltje gereed. Die rozen heb ik lang bewaard en het briefje heb ik nog.

C. C. VAN DE GRAFT

Portret van Nicolaas Beets (1814—1903) door Thérèse Schwartze. 1881.

Beets dichtte zelf op dit portret:

Die vriendelijkheid past bij geen tabberd, roept men luid.
Och, laat mij vriendelijk zien! Trek dan mijn tabberd uit.

VONDSTEN EN RESTAURATIES IN UTRECHT

Voormalige vleeshal

De oude vleeshal in de Voorstraat wordt ingericht tot jeugdleeszaal en krijgt dus, na jarenlang slechts als opslagplaats in gebruik geweest te zijn, weer een waardige bestemming. Tijdens grondwerkzaamheden werd in de langs-as van het gebouw een oude fundering aangetroffen. Dit gegeven, gecombineerd met de mededeling in het februari-nummer van dit maandblad (blz. 18) omtrent de zuidwestelijke zijmuur, die nog van vóór de bouw van de huidige vleeshal moet dateren, wijst er wel op, dat de vorige tweebeukig is geweest, zoals de 16de eeuwse kaart van Braun en Hogenberg al doet vermoeden. De midden-fundering was smaller dan de zwaarte van de zijmuur ($1\frac{1}{2}$ steens tegen 2 steens), zodat duidelijk van een tussenmuur sprake is. Mogelijk ook heeft hier geen volledige muur, doch slechts een rij kolommen gestaan.

Oude Gracht 45

De voorgevel van het huis Oude Gracht 45 bij de Jacobsbrug is op initiatief van de eigenaresse ontleisterd, waarna met medewerking van het Utrechts Monumentenfonds een restauratie tot stand kwam. De ankers werden verbeterd en de roedenverdeling van de vensters herkeeg de oorspronkelijke verhoudingen. De huidige kozijnen zullen in het begin van de 18de eeuw aangebracht zijn in het waarschijnlijk laat 16de eeuwse huis (steenformaat ruim 24/12/5,5 cm). De rechte kroonlijst is mogelijk nog iets jonger. Bovendien herkeeg het huis zijn vroegere naam „De Oude Bok” ¹⁾.

Werfmuren

De restauratie van de werfmuren langs de Vismarkt is nu ter weerszijden van de Kalisbrug geheel voltooid. Ook aan de tegenoverliggende Zoutmarkt werd nog een muur gerestaureerd.

Op verschillende punten langs de Oude Gracht zijn kort geleden wederom lantaarn-panels van C. Groeneveld geplaatst ²⁾.

Bij het huis Oudaen heeft men twee wapenstenen aangebracht, waarop respectievelijk de wapens Zoudenbalch/Lockhorst en Taets (H) oudaen, ter herinnering aan de families, die in de 14de en 15de eeuw het huis bewoonden.

Ten zuidwesten van de Bezemburg staat een steen met een heks-op-bezemsteel, terwijl er aan de noordwestelijke hoek een is ingemetseld, waarop een tafereel van een bezembinder met zijn karretje is afgebeeld.

¹⁾ Catalogus tentoonstelling Utrechts Oudegracht, 1948, blz. 22.

²⁾ Een volledig overzicht van alle lantaarnpanels is gegeven in de Timmerwerf, personeelsorgaan van de dienst O.W. Utrecht, nrs. 51 en 52 (juni en aug. '59).

Afb. 1. Steen van C. Groeneveld, voorstellende St. Eloy.

Ten noordwesten van de Geertebrug zien we de legende van St. Geertruid, die zo in gebed verzonken was, dat ze niet bemerkte, dat de muizen in haar staf klommen.

Iets meer naar het noorden, in de richting van de Smeebrug vindt men St. Eloy, de beschermheilige der smeden (afb. 1). Hij beslaat een paard, door het been af te snijden en dit later — zonder dat een wond zichtbaar is — weer op zijn plaats aan te brengen.

Afb. 2

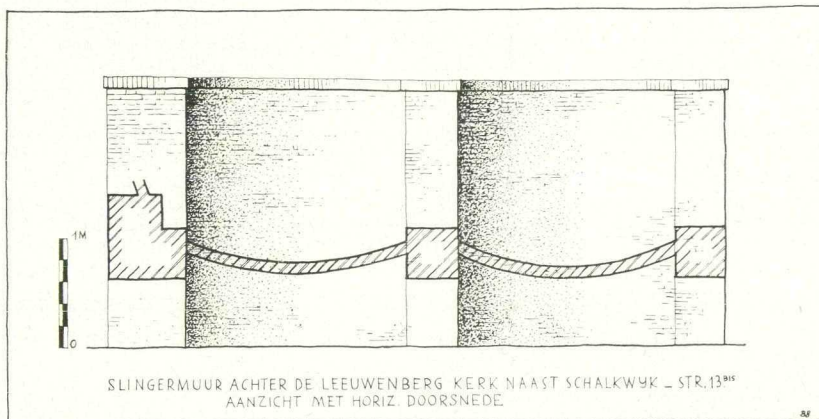
*1e Korte Baanstraat 8,
achter Maliebaan.*

Tegenover het stadhuis heeft de „Hofbeer” een plaats gevonden. De voorstelling slaat op een oude verplichting om eens per jaar een vet varken naar Den Haag te zenden.

Ten noordoosten van de Maartensbrug bevindt zich nu een aardige St. Maartensoptocht, terwijl aan de Nieuwe Gracht bij de trap van de Pharmaceutische Groothandel het oude apothekerssymbool van de „gaper” werd aangebracht.

Eerste Korte Baanstraat 8

Ten zuiden van de Eerste Korte Baanstraat, nabij het Spoorwegmuseum, werd in verband met de bouw van een rioolgemeal een vroeg 19de eeuws tuinmanshuis gesloopt. Hoewel het niet van uitzonderlijk architectonisch belang was, plaatsen we hiervan een afbeelding (afb. 2), daar het een van de zeer weinige gebouwen was, waaraan men kon zien, dat de Maliebaan werkelijk al voor het eind van de 19de eeuw bestond! Door de afzijdige ligging zal het trouwens een vrijwel onopgemerkt bestaan hebben geleid.

Afb. 3.

Tijdens het graafwerk werd een kleilaag aangetroffen, die ontstaan moet zijn in verband met een oude waterbedding, die nog moeilijk met zekerheid in een groter verband gezien kan worden.

Schalkwijkstraat

Naar aanleiding van het artikeltje over slingermuren in het mei-nummer van dit maandblad (blz. 72) werd het bestuur van verschillende zijden opmerkzaam gemaakt op een restant van een aan

de slingermuur verwante constructie achter de Leeuwenberghkerk, bereikbaar vanaf de Schalkwijkstraat (afb. 3). Het steenformaat bedraagt 22/10,5/4,5 cm.

Behalve de in bovengenoemd artikel vermelde slingermuren, blijkt er ook nog een te bestaan bij het huis Cromwijk te Rijswijk ³⁾. Te Utrecht was eertijds een slingermuur langs de Maliebaan, ter hoogte waar thans huizen staan, genummerd 61, 63, 65 ⁴⁾.

Ir. C. L. TEMMINCK GROLL

KLEINE MEDEDELINGEN

DE KOOI EN DE WINTERSTRUIKEN

Naar aanleiding van de bijdrage van de heer Heupers kan ik meedelen dat de kaart van de Hezer tienden van Bernard de Roy van 1698 ter plaatse van „De Kooi” een „vervallen Koy” noemt en er de typische vorm van geeft. Hierover is dus geen twijfel mogelijk. Op het terrein is nog een enigszins drassige plek overgebleven: door de voortdurende daling van het grondwaterpeil. Men zegt dat koning Willem III hier wel op waterwild joeg; zou de nabije boerderij „Het Paleis” misschien zo heten omdat het gezelschap uit paleis Soestdijk deze als jachthuis gebruikte?

Voor een localisering van de Winterstruycken zou men de gehele kaart Leusderberg van 1594 op de stafkaart moeten kunnen projecteren, en ook de grenspunten aan weerszijden ervan namelijk Esenberg en Weerdin (schaap, herdersput) vaststellen: de put op genoemde kaart van 1698, op een grenshoek nog wel, komt hierbij wel in aanmerking. Wat de naam betreft kan ik niet zien dat „Winter” op jeneverbessen zou duiden. Voor ons moderne mensen is er een esthetische gevoelsassociatie, maar de landelijke bevolking, die de oude namen gaf, dacht heel wat zakelijker! Die dacht bij winter aan turf en eiken talhout en de naam „struiken” voor eikenhakhout komt ook op de Veluwe voor. M.R.

EIEREN, ENZ. BIJ HET KLOKGIETEN IN ZOEST

In de bijdrage over het gieten van een klok tot Zoest in den jare 1696, waarbij wij uit de afrekening „het proces van het gieten van de klok” kunnen volgen, komen een paar bijzonderheden voor, welke wel onze weetgierigheid prikkelen. Het zijn de eieren, oly en 4 pont speck tot de klok gebruikt.

Tot nu toe was het gebruik van eieren bij het klokgieterswerk in de literatuur alleen aan het bedrijf van Jan Burgerhuys toegeschreven: Item gegeven aan mr Jan den klokgieter om eyeren te koopen om te gebruiken tot de klokke f 6.90. Dat was in 1651. Bij het gieten van het klokkenspel van Zwolle vinden we in 1611 posten van 100 eieren, 428 eieren, 300 eieren enz. Uit de Soester rekening van 1696 blijkt dat Rutger Peckel, die klokken goot voor Netterden (Gld), Mechelen (Gld), Huissen en Emmerik(?) ook eieren nodig had voor dit werk, alsmede olie en speck. Maar waarvoor dienden deze dingen? Of alleen maar als versterkende middelen?

A. E. RIENTJES

³⁾ Med. ir. J. D. M. Bardet.

⁴⁾ Med. dr. A. J. S. van Lier.

TENTOONSTELLINGEN TE UTRECHT

Van 28 september tot 15 november wordt in het Centraal Museum te Utrecht de tentoonstelling „Paus Adrianus VI” gehouden. De expositie is ingericht ter nagedachtenis van deze grote zoon van Utrecht, die daar op 2 maart 1459 werd geboren.

Gaarne maken wij de lezers voorts attent op een tentoonstelling van oude handschriften en boeken uit de Universiteitsbibliotheek te Utrecht. Deze wordt van 1 tot 31 oktober gehouden in het Universiteitsmuseum, Trans 8.

HISTORISCHE STRAATNAMEN VLEUTEN-DE MEERN

In het plan Hamweg-Parkweg te Vleuten zijn verschillende nieuwe straten in aanleg. De raad van Vleuten-De Meern heeft in dit plan — dit gebied is verwant aan de geschiedenis van de Hamtoren — de straten namen gegeven, welke ontleend zijn aan de middeleeuwse geschiedenis van Vleuten.

De eerste straat is genaamd Van Wanroystraat. In 1553 kwam de Hamtoren aan de zuster van de laatste Utenham, die gehuwd was met Jan van Wanroy. Dan volgt de Utenhamstraat. De heren van Den Ham hebben zich later Utenham genoemd. Jan Utenham was de bewoner van Bottenstein, tevens de hoofdfiguur van een historische roman „Jan Utenham”, geschreven door Bep Pysan (pseudoniem voor Kees Valkenstein).

Naar de heren van Woerden, die Den Ham hebben gebouwd, is genoemd de Van Woerdenstraat. De vierde straat heeft de naam gekregen Bernard van Hamstraat.

Ridder Bernard van Woerden — zich later noemende Bernard van Ham — was de eerste bewoner van Den Ham. De straat, welke de Parkweg met het Haarpad zal verbinden, is genaamd Camphuysenstraat. Dirck Rafaelszoon Camphuysen was een dichter en predikant, die als predikant in Vleuten heeft gestaan van 1616 tot 1619.

In het plan Veldhuizen te De Meern zijn ook vijf straten van namen voorzien. De eerste heet Ten Veldstraat. Deze naam is afgeleid van Huis Ten Velde de oudste naam voor Huis te Nijvelt. Vervolgens is er de Van Zuijlenstraat. De eerste bekende bewoner van Huis te Nijvelt, was Steven van Zuijlen. De naam Van Nijenrodelaan is gegeven aan de straat lopende vanaf de Meerndijk. Elisabeth van Nijenrode was de vrouw van Jan van Zuijlen van Nijvelt. Tenslotte noemde men de Van Heemskerklaan, naar de vrouw van de tweede Steven van Zuijlen van Nijvelt, genaamd Agnes van Heemskerk (1355). De eerste bewoner van Huis te Nijvelt was gehuwd met Mabelia. Het aardappelpad zal voortaan heten Mabeliastraat.

BRANDSTEEG EN HUIS BRANDAA

De heer W. van de Pas, die in het weekblad Omhoog een serie artikelen over paus Adriaan schreef, heeft in het nummer van 22 mei 1959 enige gegevens samengevat over straat en huis, waar Adriaan is geboren.

„De Brandsteeg kreeg haar naam naar het huis Brandaa, overbekend als geboorteplaats van Paus Adriaan”, zegt N. van der Monde in zijn boek over de straten van Utrecht. Doch dr. Catharina C. van de Graft schrijft in „Utrechtse gevelstenen en opschriften”: „Het huis op de Oude Gracht, Brandaa is waarschijnlijk genoemd naar Dirk van der Aa Brandtssoon aan wie het in 1389 behoorde en naar wie ook de Brandsteeg haar naam draagt”. Nu wist Van der Monde die rond 1840 schreef, héél veel van het oude Utrecht, maar Catharina van de Graft weet er nog méér van. Ook al omdat de studie van archieven sinds 1840 zulk een grote vlucht heeft genomen.

Wie heeft gelijk? Ik heb zo'n idee, dat ze allebei gelijk hebben. Dit zijn de feiten. Het huis hier bedoeld, wordt voor de eerste maal genoemd in een stuk uit 1363, en enkel aangeduid als „huisinge”. Brandsteeg en Brandaa waren nog onbekend. In 1389 werd Dirk van der Aa Brandtszoon eigenaar van het huis.

Hij moet een vermogend man zijn geweest: in 1394 op donderdag „nae onser Vrouwendach Conceptio”, dus op donderdag na 8 december, pacht hij er nog een hofstede bij. Het huis op de hoek van de Oude Gracht werd spoedig naar de eigenaar Brandaa genoemd, en de steeg waaraan het aan de ene kant grensde wordt in een charter van 1402 Brandsteeg geheten: „bij de Brantstege” staat er. Dus toen droeg ook de steeg de naam van Van der Aa Brandtszoon. Men zou kunnen zeggen, dat Van der Monde naar het huis Brandaa keek toen hij de naam van de steeg verklaarde, en dat dr. Van der Graft over het huis heen op de eigenaar heeft gelet.

Het huis Brandaa heette ook wel De Croywagen of Croeywagen (Kruiwagen). In de zestiende eeuw kreeg het de naam „Paus Adriaan”. Er moet in de gevel een steen gemetseld geweest zijn met de beeltenis van Adriaan VI met onderschrift: „In Paus Arien”. Later kwamen er, bij de verbouwing in de 18e eeuw waarschijnlijk, drie gevelstenen. De middelste vertoonde het beeld van Adriaan VI; op de linker werd geschreven „Paus” en op de rechter „Adriaan”. Het gehele complex werd in de 18e eeuw tot één groot geheel gemaakt. In 1867 is het aangekocht door de aartsbisschop van Utrecht. In „Paus Adriaan” kwamen de zusterscholen. Bij de algehele verbouwing in 1911 kreeg dit gebouw een meer modern aanzien. In „Paus Adriaan” bewaren de zusters nog steeds vijf grote schilderijen met tafelen uit het leven van Adriaan VI, welke in de achttiende eeuw zijn geschilderd door de rotterdamse schilder Dionys van Nijmegen.

DOMPLEIN

Wanneer het avond wordt
is het plein van een bijna heilige intimiteit.
In de stenen is het verborgen:
de hoge stenen wanden van de kerk,
luchtbogen, pinakels en traceeën.
In de stapelstenen van de toren:
eenzaam en vertrouwd
dichtbij en ver
koel en hartverwarmend.
In de lange daklijsten der huizen
en het spaarzame licht van de booglampen
in het besloten donker onder de kastanjebomen.

Klein hart in mij,
nader voorzichtig en luister:
luister naar het grote hart
dat klopt en zich verborgen houdt.
Het is overal en nergens.
Het draagt je en het omringt je.
Het dekt je vanuit de nachtzwarze hemel
die omlaag is gekomen
diep en ondoorgrondelijk.

Nader voorzichtig
klein hart in mij:
wanneer het avond wordt
is het plein van een bijna heilige intimiteit.

(Het Remonstrantse Weekblad 25 juli 1959)

J. NIENHUIS